

עיון בפרט אחד ב"תוספת שבת"

ברכת כהן באהבה לידיד נפשי מנעורים:
 "עוד ינובון בשיבה, דשנים ורעננים יהיו"
 יחד עם נוות ביתו, הרבנית נעמי תחי.

למצוות תוספת שבת מובאים בש"ס שלושה מקורות. בר"ה ט. וביומא פ"א:
 "תניא: 'ועיניתם את נפשותיכם בתשעה לחודש', יכול יתחיל ויתענה בתשעה,
 ת"ל בערב. אי בערב יכול משתחשך, ת"ל בתשעה, הא כיצד, מתחיל ומתענה
 מבעוד יום, מכאן שמוסיפין מחול על הקודש. ואין לי אלא בכניסתו, ביציאתו
 מנין, ת"ל מערב עד ערב. ואין לי אלא יו"כ, שבתות מנין, ת"ל תשבתו. אין לי
 אלא שבתות, יו"ט מנין, ת"ל שבתכם. הא כיצד, כל מקום שנאמר שבות,
 מוסיפין מחול על הקודש".

יש דעה בגמרא (יומא פ"א:) שפסוקים אלו מלמדים דבר אחר. "ועיניתם את
 נפשותיכם בתשעה, וכי בתשעה מתענין, והלא בעשור מתענין, אלא לומר לך כל
 האוכל ושותה בתשיעי, מעלה עליו הכתוב כאילו התענה תשיעי ועשירי," מכאן
 שמצוה מן התורה לאכול בעיו"כ.

מקור אחר לתוספת שבת שם ביומא. "תנא דעצם עצם" (שם פא.): "ועיניתם את
 נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו", יכול יהא ענוש כרת על תוספת מלאכה וכו'
 עיי"ש. ומדכתב מיעוט שאין כרת ומלקות על תוספת, הרי לימד כאן שיש דין
 תוספת. אח"כ שואלת הגמ' (ע"ב): תנא דעצם עצם, הא בתשעה לחודש מאי
 עביד ליה, מיבעי ליה... שיש מצוה לאכול בעיו"כ. ומפרש רש"י "מדאיצטריך
 למיעוטי לתוספת החול, מעונש ומאזהרה, ממילא שמעינן דמוסיפין, והאי
 ועיניתם בתשעה מאי עביד ליה".

מקור שלישי – במסכת ר"ה (ט.): "ודמוסיפין מחול על הקודש, מנלן? דתניא,
 בחריש ובקציר תשבות, ר"ע אומר אינו צריך לומר חריש וקציר של שביעית,
 שהרי כבר נאמר שדך לא תזרע, אלא חריש של ערב שביעית הנכנס לשביעית וכו'
 (ועיין בגליון הש"ס שם שמקשה איך למדים משביעית לעינוי יו"כ), ורי' ישמעאל
 מוסיפין מחול על הקודש מני"ל, נפקא ליה מדתניא ועיניתם". לא נכנס לפרטי
 הדרשות, כל חד לשיטתיה.

והנה לכאורה יש לדון – מה פירושה של תוספת! האם הכוונה שהתורה גילתה לנו שהשבת או החג מתחילים מזמן התוספת ולא משתחשך, וכל דיני השבת והחג מתחילים אז, או שיש כאן מצווה בפני עצמה להוסיף מחול על הקודש? והנה הרי"ף ביומא (ב ע"ב בדפי הרי"ף) הביא ברייתא: "תייר ועיניתם וכו', כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה בין מלפניה בין מלאחריה. יכול יהיה חייב כרת על התוספת, ת"ל וכל הנפש וכו' בעצם היום הזה" ע"ש.

ולכאורה צ"ל מהיכי תיתי שיתחייב כרת על תוספת, הרי אינה אלא מצווה בעלמא להוסיף מחול על הקודש, ומה צריך מיעוט שמצוות "ועיניתם בתשעה" אין בה כרת? וי"ל דהו"א שהציווי על התוספת אינו מצווה בפ"ע אלא גילוי לגבי זמן התחלת יום הכפורים, כלשון הרי"ף, "כל שביתה שאתה שובת אתה מוסיף לה", והו"א שיש בה כרת, קמ"ל דלא.

דוגמא לדבר, דברי תוס' במועד קטן ג' ע"ב. שם איתא: "יכול ילקה על תוספת ראש השנה, דאתיא מבחריש ובקציר תשבות" (רש"י: "כדאמר לקמן אם אינו ענין לשביעית, שהרי כתיב שדך לא תזרע וכרמך לא תזמור, תנהו לענין ששית שנכנס לשביעית"), "ונסיב ליה תלמודא לפטורא". ובתוס' שם ד"ה יכול ילקה, הקשו "וא"ת מלקות מנלן, והלא לא כתיב בתוספת לאו, אלא עשה גרידא, בחריש ובקציר תשבות? איכא למימר, דמבחריש ובקציר מפקינן דצריך תוספת, כלומר שהשביעית מתחלת משנה השישית וכל דין שביעית יהי' לשישית, דהכי קאמר רחמנא, דשביעית מתחלת קודם שנת שביעית וא"כ הוא כשביעית". והרי זה כדברינו על הברייתא המובאת ברי"ף דיתכן דדין התוספת הוא, שהשבת מתחלת מזמן התוספת ולא משתחשך.

אך עדיין יש מקום לדון גם בתוס' במוע"ק ג': לגבי שביעית וגם לענין תוספת יו"כ ושבת. לאחר גילוי הכתוב שאין לוקין על תוספת שביעית, ושאין כרת ולאו בתוספת שבת, האם פירושו שכאן גילתה התורה שזו מצווה בפ"ע או שמא לא. עדיין נימא שתוספת פירושה ששבת מתחילה כבר מבערב אלא שלא ענש הכתוב אלא רק על עיצומו של יום? ולכאורה בדבר זה נחלקו בעלי התוספות, תוס' בכתובות מז. ולעומתם תוס' בפסחים צט: .

בכתובות שם דנה הגמ' מניין שמעשי ידיה של בתו הקטנה והנערה – לאביה, ומנסה הגמ' לומר "דאי ס"ד מעשה ידיה לאו דאביה, אלא הא דזכי ליה רחמנא לאב למימסרה לחופה, היכי מצי מסר לה, הא קמבטל לה ממעשי ידיה". (רש"י "ואותו היום אינה עושה מלאכה"). "פריך רב אחאי וכו' אי נמי דמסר לה בשבתות וימים טובים". ומקשים בתוס' (ד"ה דמסר לה) "אע"ג דאמר במו"ק ושמתח בחגך ולא באשתך, שאין נושאים נשים בחולו של מועד משום דאין מערבין שמחה בשמחה, ודרשה גמורה היא, כדאמר בחגיגה דהווי מדאורייתא?

איכא למימר דהכא איירי שעה אחת לפני יו"ט שהוא כיו"ט לעניין מלאכה תוספת דאורייתא, ובטילה באותה שעה מן המלאכה". הרי דס"ל לתוס' שבתוספת יו"ט אין מצוות שמחת יו"ט, דאל"כ לא תירץ מידי ודו"ק. ובפשטות כוונתם שדין תוספת אין פי' שהיו"ט מתחיל מזמן התוספת, אלא שיש דין להוסיף מחול על הקודש, וזה רק לגבי השביתה והעינוי ולא לגבי מצוות היום החיוביות.

ולעומת זה בפסחים צט: איתא במתני' "ערב פסחים סמוך למנחה לא יאכל אדם עד שתחשך", ובתוס' (ד"ה עד שתחשך) מקשים, "אמאי איצטריך עד שתחשך, פשיטא, ועוד דבגמ' גבי שבתות וימים טובים לא קתני לה. ואומר הר"י מקורביל דגבי מצה דוקא בעינן עד שתחשך כדתניא בתוספתא הפסח מצה ומרור מצותן משתחשך, וטעמא, משום דכתיב ואכלו את הבשר בלילה הזה, ומצה ומרור איתקשו לפסח, אבל סעודת שבת ויו"ט מצי אכיל להו מבעוד יום" וכו'. הרי דס"ל לר"י מקורביל דכל מצוות היום אפשר לקיימן בתוספת, מלבד מצה, פסח ומרור, דגמרינן מקרא "בלילה הזה".

וזה שלא כדברי התוס' בכתובות הנ"ל, (וראייתם מקידוש יש לדחות, דקידוש ותפילה שאני כדלקמן). והראני חתני הרה"ג ש"ז הכרמי שליט"א, שב"קובץ שיעורים" לגר"א וסרמן זצ"ל על מסכת פסחים הקשה סתירה זו בתוס'.

ולכאורה זו המחלוקת בין בעלי התוס' הנ"ל, אם תוספת פירושה ששבת ויו"ט מתחילים מזמן התוספת, או שזו מצווה נפרדת וכנ"ל.

נ"מ נוספת במחלוקת הנ"ל היא: אדם שקיבל על עצמו תוספת יו"ט של חג הסוכות, האם יכול לקדש בביתו מבעוד יום ולהתחיל לאכול (שהרי לגבי קידוש לכ"ע אפשר לקדש מזמן התוספת וכדלקמן), ואח"כ כשיגיע הלילה יכנס לסוכה. אם התוספת היא מצווה בפ"ע, עדיין אינו חייב בסוכה, משא"כ אם נימא שהחג מתחיל כבר מזמן התוספת, הרי חייב בסוכה. אמנם ברור – שלא יצא ידי חובת אכילה בלילה הראשון בסוכה בזמן התוספת – שהרי גמרינן ט"ו ט"ו מחג המצות, וע"כ חובת האכילה דווקא משתחשך כבמצה, וכמו שכתבו כל הפוסקים, אך שאלתנו היא אם יתחייב בסוכה בזמן התוספת כבשאר ימי החג.

והנה יש לדון דלכאורה במחלוקת הנ"ל יש נ"מ נוספת, דאם נימא שמצוות התוספת היא מצווה בפני עצמה (כדמשמע בתוס' בכתובות הנ"ל), הרי אשה פטורה ממצווה זו, שהרי היא מצווה שהזמן גרמא, משא"כ אם התורה גילתה שהשבת והחג מתחילים מזמן התוספת, אי"כ פשיטא שאשה שייכת ג"כ בדין התוספת כי זה דין מדיני השבת והחג.

והנה מצאנו מפורש בגמ' שאשה חייבת במצוות התוספת, דבגמ' שבת קמח: וביצה ל. איתא שגם בדאורייתא אמרינן מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיו מזידיים,

"דהא תוספת יו"כ דאורייתא הוא ואכלי ושתו עד שחשכה ולא אמרינן להו ולא מידי". אמנם בגמ' לא מפורש דקאי על נשים אך בראשונים שם מפורש כן. ובחידושי הרא"ה על ביצה אף גרס כן "והא הני נשי דאכלי ושתו עד חשכה" (ובגמ', לפני קטע זה, מובא והא הני נשי דשקלן חצביהו וכו'), וכן בבית יוסף סי' תר"ח מביא את הגמ' הנ"ל בלשון: "וקא חזינא לנשי דאכלו ושתו" ע"ש.

הרי מפורש שנשים חייבות בתוספת מן התורה. ובפשטות מוכח שציווי התוספת פירושו שיש להתחיל את חלות החג מבעוד יום, ואין זו מצווה בפ"ע. ולכאורה זה נוגד את דברי תוס' בכתובות.

ואפשר היה לנטות קצת מדברינו הראשונים. ולומר שגם לדעת התוס' בכתובות אין זו מצווה בפני עצמה, אלא שהתורה גילתה לנו שהחג מתחיל מזמן התוספת. ואפילו הכי ס"ל לתוס' בכתובות שחלות החג מתחלת רק לעניין האיסורים שבחג ולא לענין מצוות החג. ומקורם של התוס' הוא מהא שדין התוספת נלמד משביתה: "מערב עד ערב תשבתו שבתכם". וע"כ אינו אלא בענייני השביתה ותו לא. וכיוון שכן, גם נשים חייבות במצוות התוספת. אך, אף אם הדברים נכונים כשלעצמם, מיותר לומר כן. כי קושייתנו לגבי נשים מעיקרא ליתא, כי גמ' מפורשת עוסקת בעניין זה, מדוע נשים חייבות בתוספת, ואדרבא, אולי משם מקור התוס' בכתובות, וכדנפרש.

הגמ' בסוכה כ"ח ע"א מביאה ברייתא: "האזרח" ("תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח והגר", רש"י) לרבות את הנשים האזרחיות שחייבות בעינוי. ובעמוד ב' מקשה הגמ': "יום הכיפורים מדרב יהודה אמר רב נפקא (שהשוה הכתוב אשה לאיש לכל עונשין שבתורה) ותי' הגמ': "לא נצרכה אלא לתוספת עינוי, סד"א הואיל ומיעט רחמנא לתוספת עינוי מעונש ומאזהרה, לא נתחייבו נשים כלל, קמ"ל", ומפרש רש"י בסוף ד"ה הואיל: "נשים נמי למעטי דלא ליחייבו ביה אפי' למצות עשה בעלמא" ע"ש.

והשתא אפשר לפרש את מסקנת הגמ' בשני אופנים: או דגם למסקנא, זו מצווה בפ"ע, אלא שנשים חייבות בה מ"האזרח", או ש"האזרח" מגלה שאין זו מצווה בפ"ע, אלא שחלות החג חלה מזמן התוספת לגבי כל המצוות או לפחות לגבי האיסורים, ודו"ק.

ובשיטה מקובצת, מסכת ביצה, אגמ' הנ"ל, דקא חזינא לנשי דאכלו ושתו – איתא: "וא"ת ובתוספת אמאי נשים חייבות דהא מ"ע שהזמן גרמא היא, וי"ל דבסוכה מרבינן מ"האזרח" לרבות את הנשים, וודאי לתוספת מרבינן, דאי לעיקר היום – הא איכא כרת, והשוה הכתוב איש לאישה לכל עונשין שבתורה", עכ"ל. הרי כדברינו ועיין.

(ועיין בפמ"ג מש"ז סי' תר"ח סק"א, "נשים חייבות בתוס' יוה"כ מהתורה כבסעיף ב', ואעי"ג מצות עשה שהזמן גרמא באין עונש נשים פטורות י"ל היינו משום יו"כ גופו שייך בנשים ג"כ. [צ"ע למה לא מביא את דרשת "האזרח" כדאיתא בגמ'] וכ"ש תוספת שבת נשים חייבות בו וכל מצוות עשה של שבת נשים חייבות ואף בגי' סעודות" עכ"ל).

והנה במנחת חינוך מצוה שיי"ג (אות ט"ז) מביא את מחלוקת הראשונים הגדולה אם תוספת שבת דאורייתא או דרבנן. וגם לענין יו"כ נחלקו אם תוספת יו"כ דאורייתא גם לענין איסור מלאכה או שכל התוספת מדאורייתא רק לענין העינוי. וזו שיטת הר"ם (ועיין בש"ע או"ח רס"א ס"ב ובבה"ל שם, ואין כאן המקום להאריך בזה).

וחדש במנ"ח הנ"ל דלמ"ד דבכל יום קודש חייבים בתוספת, מהלימוד "תשבתו שבתכם", הרי אפשר דנשים פטורות מכל זה, דרק ביו"כ, נתרבו מ"האזרח" כנ"ל (סוכה כ"ח), אבל בשאר שבתות ויו"ט פטורים ככל מצוות עשה שהזמן גרמא. (והוסיף עוד שם ד"לדעת הטור כפי הנראה מבית יוסף סי' רס"א דלית ליה תוספת לשבת ויו"ט, רק ביו"כ אית ליה תוספת אף לענין מלאכה – וא"כ נשים פטורות, דלית שום ריבוי ד"האזרח", כי 'האזרח' גבי עינוי כתיב, וכן הוא בלשון הגמ' דסוכה שם: 'לא נצרכה אלא לתוספת עינוי' וכו', נראה דווקא לתוספת עינוי אבל תוספת מלאכה אין לנו שום ריבוי", עכ"ל. ודברים אלו כשגגה היוצאה מלפני השליט שהרי במקרא מפורש: "תענו את נפשותיכם וכל מלאכה לא תעשו האזרח", והפסוק מובא ברש"י שם בסוגיא, הרי ש"האזרח" נאמר גם לגבי מלאכה, וצ"ע.)

עכ"פ חידש לן המנ"ח חידוש גדול, דלכ"ע אשה אינה חייבת בתוספת שבת ויו"ט מדאורייתא. וזה כמובן נוגד את דברי התוס' בכתובות שכתבו שהבת חייבת בתוספת מדאורייתא, ומצוות שמחת החג עדיין אינה נוהגת, ובאותה שעה יכול אביה לקדשה כי אינו מבטלה ממלאכה, ע"ש, הרי מפורש שחייבת בתוספת מדאורייתא. ועפ"י חידושו חידש דבר נוסף שהוא נגד כל הפוסקים. ע"ש במנ"ח שמביא את שיטת הרמב"ן (מובא בטור) שכל דין קבלה מבעוד יום לא הווי מדין נדר אלא מדין תוספת, וכל היכא שאין דין תוספת לא שייך קבלה מבעוד יום, כגון בערב תשעה באב. וא"כ – לפי דבריו שאשה אינה חייבת בתוספת שבת, שוב לא רק שאינה חייבת, אלא אף לא תוכל לקבל שבת מבע"י. אך חידושו זה לא ייתכן. וכבר העירו שאף לפי הרמב"ן הרי סוף סוף שבת ויו"ט שייכים בתוספת וא"כ האשה יכולה לקיים המצוה ככל מצוות עשה שהזמן גרמא, וממילא גם יכולה לקבל מבע"י ודו"ק.

אך עפ"י דברינו דלעיל, כל דינו של המנ"ח אינו מוכרח. אמנם צריך ריבוי "האזרח", דאל"כ ה"א דנשים פטורות מתוספת, כי זו מצווה שהזמן גרמא, אך לאחר הריבוי של האזרח שוב אפשר לומר שהתורה גילתה לנו שאין זו מצווה בפ"ע אלא שדיני החג מתחילים מזמן התוספת. לא מיבעי לדעת התוס' בפסחים, פשיטא שכך האמת, שהרי ס"ל שכל המצוות הנוהגות בחג נוהגות גם בתוספת. ואפי' לדעת התוס' בכתובות, שהמצוות החיוביות אינן נוהגות, הרי ניסינו לבאר שכוונתם שחלות החג מתחלת מזמן התוספת לענין האיסורים ולא לענין המצוות, ועכ"פ לענין האיסורים חל כבר החג, וא"כ גם נשים בכלל דין זה, כי זה דין מדיני החג ודו"ק.

ובפרט שבתוס' עצמם בכתובות מבואר להדיא שנשים חייבות בתוספת וכנ"ל, וא"כ יהיה הטעם מה שיהי', עכ"פ דינו של המנ"ח אינו נכון.

עפ"י הנ"ל יש לדון בדבר נוסף. עיין במנ"ח שם (אות י"ז), שנסתפק בנער שנעשה בר מצווה ב"א בתשרי – האם חייב להתענות בתוספת יו"כ ביציאתו – מדאורייתא. שהרי יש לומר, הואיל והוא עכשיו כבר גדול ע"כ חייב, אך אפשר לומר שחייב התוספת הוא להוסיף מחול על הקודש וכיוון שלא היה חייב בקודש עצמו מדאורייתא, שוב לא שייך שיתחייב בתוספת. ואותו ספק גם בהגדיל במוצאי שבת ויו"ט, למ"ד שתוספת שלהם דאורייתא – האם חייב בתוספת ביציאתם, ונשאר בצ"ע.

וב"מנחת יצחק" ח"ו ס"י נ"ט דן בזה, והסיק ד"הנראה דתלוי, אם מצות תוספת יו"כ הוי מצווה בפ"ע, או הוי רק המשך ממצוות יו"כ, דאם הוי רק המשך אז שפיר י"ל כיון שאינו חייב בהעיקר אינו חייב בתוספת, אבל אם הוי מצווה בפני עצמה, חייב בתוספת אף אם פטור ביו"כ עצמו".

אך אפשר שהדברים להיפך, ונבאר. הנה ב"חתם סופר" שו"ת או"ח קע"ב כתב: "נ"ל פשוט יותר מביעא בכותחא דהאי תוספת אינו מן הצום עצמו דנימא דיו"כ נמשך עוד שעה על הלילה ואין בו לא חיוב כרת ומלקות כלל, משום דפשיטא דקרא אינו מורה עליה, אלא איסורא מדרשת חז"ל, והם אמרו שהוא מהתורה תוספת מחול על הקודש. וא"כ מי שלא חייב לנהוג קודש אין לו שייכות להוסיף, ועל מה יוסיף, אין תוספת בלא עיקר". עכ"ל.

הרי להיפך מדברי "מנחת יצחק". וההסבר: אם התוספת חלק מיו"כ, שייך לומר שאע"פ שעד עכשיו לא היה חייב, אפילו הכי ברגעים אלה חייב, והרי הוא כמי שהביא ב' שערות באמצע יו"כ, דוודאי חייב לצום מזמן שהגדיל, אך אם זו תוספת, אין תוספת בלא עיקר. (אך עצם דברי החת"ס לא ברורים, מדוע לא הביא את הברייתא שפטרה את התוספת מכרת וממלקות מקרא ד"בעצם היום

הזה", "על עיצומו של יום חייבין כרת ואין חייבים על תוספת עינוי", ואיך הוכיח שהתוספת דבר בפני עצמו "תוספת מחול על הקודש". וצ"ע.)

והנה בחולין (ק"א ע"ב) איתא בגמ' במסקנה, ששבת ויו"כ חלין יחדיו, וע"כ אם אמרינן דאיסור חל על איסור כשחלים יחד – הרי חייב שתים ואם לאו חייב אחת. ומקשה במהר"ץ חיות בהגהותיו שם, "לשיטת הטור והט"ז או"ח הל' יו"כ סי' תר"ח דדוקא תוס' יו"כ בין לאכילה ובין למלאכה הוא דאורייתא, (דלא כר"מ שהבאנו שרק לגבי ענוי הוי דאורייתא), אבל תוספת שבת אינו רק מדרבנן וא"כ היכי קאמרינן כאן, בפשיטות, תרוייהו בהדדי קאתי, הרי יו"כ קדים לבוא מן קדושת שבת, וצעי"ג! עכ"ל.

ולדברים דלעיל י"ל דכל קושייתו היא רק אם נימא שדין התוספת הוא שיו"כ מתחיל כבר מזמן התוספת, דאז קשה שהשבת ויו"כ אינם באים כאחת, אך אם התוספת מצוה בפני"ע, הרי בהגיע עיצומו של יו"כ, מסתיימת מצוות התוספת ומתחילה מצוות היום, וא"כ חלים שבת ויו"כ יחד. (וכעין איסור אבר מן החי, שכשהבהמה מתה ביו"כ, חלים איסור נבלה ויו"כ כאחד, שאף שהיתה אסורה, פקע האיסור ההוא, ודו"ק).

נבני חביבי הרב בן ציון הי"ו רצה לחדש ולדחות את הראיה מתוס' בכתובות. דאולי גם התוס' ס"ל שחלות החג מתחלת מזמן התוספת, ואפילו לגבי המצוות החיוביות של היום, ואה"נ שיהא חייב לשבת בסוכה מזמן התוספת, אלא דס"ל לתוס' דמצוות שמחה שאני, ובה אינו חייב עד שמגיע עיצומו של יום.

וטעם הדבר, שהרי נאמר "ושמחת בחגך", ומכאן דרשו שצריך לשמוח בחג ולא באשה, ובזמן התוספת עדיין לא הגיע עיצומו של חג, דאף שדיני היום חלים כבר, אך עיצומו של חג עדיין לא חל, וע"כ לא שייך לומר לגבי זמן התוספת, "ושמחת בחגך ולא באשתך". וכשם שממעטינן התוספת מכרת ומלקות, מדכתיב "בעצם היום הזה" – דעדיין אין כאן עיצומו של יום הכיפורים, כן י"ל שאין כאן עדיין חגך, וע"כ עדיין לא נוהגת מצוות "ושמחת בחגך". והדברים מתקבלים מאוד על הלב, וזה שלא כדברי הקובץ שיעורים הני"ל.]

והנה לכאורה, איך אנו דנים אם אפשר לקיים מצוות היום בזמן התוספת, והרי גמ' מפורשת (ברכות כ"ז:), שאפשר לקיים מצוות קידוש היום בתוספת שבת: "דאמר ר"י אמר שמואל מתפלל אדם של שבת בע"ש ואומר קדושה על הכוס".

אך באמת אין מכאן כל הוכחה לענייננו. שהרי מפורש שם בגמ' שגם להבדיל בצאת השבת אפשר מבעוד יום, "דאמר רבי יהודה אמר שמואל מתפלל אדם של מוצאי שבת בשבת ואומר הבדלה על הכוס". א"כ מוכח שדין הקידוש בע"ש אינו שייך לדין תוספת שבת, שהרי הבדלה היא בצאת השבת ואפ"ה מבדיל לפני צאת

השבת, וכיון שהגמי' כרכה את דין הקידוש עם דין ההבדלה, ברור שטעם אחד להם.

וטעם הדבר נלמד מדברי הרמב"ם בפרק כ"ט מהלי' שבת הלכה י"א וז"ל: "יש לו לאדם לקדש על הכוס ע"ש מבעוד יום אע"פ שלא נכנסה השבת, וכן מבדיל על הכוס מבע"י אע"פ שעדיין היא שבת, שמצוות זכירה לאמרה בין בשעת כניסתו ויציאתו בין קודם לשעה זו מעט" ע"כ. הרי שמצוות קידוש, וכן מצוות הבדלה שהיא מדאורייתא לשיטת הר"מ, זמנם בסמוך לשבת, ואין המצווה לקדש דווקא ביום עצמו או להבדיל אחרי שחלף היום. משא"כ במצוות שחיובן ביום עצמו, כגון סוכה, שמחת החג וכדומה שמהם אינם נוהגות בתוספת.

אך מצאנו דבר חדש בחידושי הרא"ה (ברכות כ"ז): בסוגיה הנ"ל. וז"ל: וצריך להוסיף כל שהוא מדין תורה וכו', ואם בא להוסיף יותר – בשקבל תוספת זה בתפילה או בקידוש חלה עליו קדושת היום מדין תורה, וזהו שיצא ידי קידוש כשקדש באותה שעה – אף על פי שקידוש היום מן התורה, שאף קדושת שעה זו לשבת מן התורה", עכ"ל.

הרי דס"ל ברור שהטעם שאפשר לקדש בזמן התוספת הוא כי השבת חלה מן התורה, והרי הוא מקדש בשבת עצמה ודו"ק. (ולגבי הבדלה, מדוע אפשר לשיטתו מבע"י יש דרכים לפרש ואין כאן המקום).

והנה ביו"ד סי' קצ"ו סעיף י"א בהגה, רמז הגר"א למקורות שהבאנו לעיל, וכדרכו בקודש קיצר בלשונו, ולא פירש.

שם איתא ברמ"א: "י"א אם התפללו הקהל ערבית ועוד היום גדול אינה יכולה לבדוק אז ללבוש לבנים ולהתחיל למנות מיום המחרת, מאחר שהקהל כבר עשו אותו לילה (כוונתו אפילו ביום חול רגיל), וי"א דמותר אפילו עשו הקהל שבת". (אעפ"י שהיחיד נגרר אחר הציבור בקבלת שבת וחל עליה שבת, אפ"ה לגבי בדיקת הפסק טהרה הווי עדיין יום).

וכתב הגר"א: וי"א שמותר, עיין תוס' כתובות מ"ז א' ד"ה דמסר וכו' (כוונתו: שאין מצוות שמחה בתוספת), ובפסחים צ"ט ע"ב ד"ה עד וכו' (כוונתו לר"י מקורביל דמשמע מדבריו שאפשר לקיים מצוות היום בתוספת, חוץ מפסח, מצה ומרור מדכתיב "ואכלו..... בלילה"). ובברכות כ"ז ע"ב, איבעיא להו, אומר קדושה וכו' אומר הבדלה וכו', מכלל דלשאר דברים דלא שייך לשבת (כגון לענין הבדיקה), ודאי לאו לילה הוא" עכ"ד, ודו"ק היטב בהם כי יש לפרשם בכמה אופנים. [ועיין עוד בתרומת הדשן סי' רמ"ח שדן בזה ומנסה לחלק בין תוספת לבין קבלת עיצומו של יום. ועיין בשו"ע הגר"ז סי' רס"א].

עתה נדון לגבי סעודות שבת. האם אפשר לקיימן בתוספת שבת, או שמה יש

לקיימן דווקא בשבת עצמה. כגון אדם שמקבל עליו שבת מבע"י, הרי לגבי קידוש פשיטא שיכול לקדש מבע"י וכנ"ל. השאלה היא, האם יוכל לסיים סעודתו מבעוד יום, או שמא חובתו לאכול לפחות כזית (או מעט יותר מכביצה לדעת הר"ן) בלילה.

לכאורה זה תלוי במחלוקת הנ"ל, אם מצוות היום אפשר לקיימן בזמן התוספת. (בתוס' הנ"ל בפסחים כתבו להדיא, שיכול לאכול סעודת שבת מבעו"י וכנ"ל). בשו"ע סי' רס"ז ס"ב פסק: "מקדימין להתפלל ערבית יותר מבימות החול, ובפלג המנחה יכול להדליק ולקבל שבת בתפילת ערבית ולאכול מיד". משמע שיוצא ידי חובת הסעודה גם אם יסיימה ביום וכן במ"א ובט"ז לדינא. אך עיין שם במ"ב סק"ה, שיש סוברים "שיזהר למשוך סעודתו עד הלילה ויאכל כזית בלילה". (ספר חסידים ובי"ח בשם מהר"ל). אך נימוקו לא מטעם הנ"ל דמצוות היום אינן נוהגות בתוספת, אלא מטעם אחר, "דכיון שהשלש סעודות ילפינן ממה דכתיב 'אכלוהו היום כי שבת היום לה' היום לא תמצאהו בשדה', בעינן שיקיים אותם ביום השבת עצמו, ולכתחילה נכון לחוש לדבריהם".

והנה לדעת השו"ע, המ"א והט"ז, שאפשר לקיים סעודת שבת מבע"י בזמן התוספת, יש לדון מה דינה של סעודה שלישית, האם אפשר לקיימה בתוספת שבצאת השבת? הא ודאי שאסור להתחיל לאכול אחר שקיעת החמה, או לפחות אחר צאת הכוכבים, כדנפסק בסי' רצ"ט ס"א, ועיין במ"ב ובה"ל שם. אך השאלה היא, האם מספיק שיטעם משהו לפני השקיעה ושוב יוכל להמשיך לאכול, כמו שנפסק שם, ויקיים אז מצוות סעודת שלישית, או שמא צריך לאכול כשיעור מבעוד יום (כזית או מעט יותר מכביצה), כדי לקיים מצוות סעודה שלישית בשבת עצמה. בפשטות אין לחלק בין כניסת השבת לצאתה. אך עיין במ"ב תחילת סי' רצ"ט סק"א דכתב: "ומ"מ נראה לי דלענין אכילת סעודה שלישית, אם לא אכל מקודם, בוודאי צריך לאכול אפילו אחרי שקיעה". וטעמו עיין בשער הציון סק"ב, "א). בדבר מצווה אפשר לסמוך על הרז"ה שמתיר לאכול בין השמשות. ב). ואפשר עוד דאתי ספק עשה דרבנן (סעודה שלישית), ודוחה ספק איסור דרבנן, עכ"ל.

וכוונתו דבין השמשות הרי הוא ספק יום ספק לילה. ולדעת האוסרים לאכול אז, הרי זה ספק איסור ולא ודאי. מאידך, אם עדיין יום הרי יש מצוה לאכול סעודה שלישית ואין איסור אכילה. וע"כ כשם שעשה דוחה ל"ת וכן עשה דרבנן דוחה איסור דרבנן, כן ספק עשה ידחה ספק איסור ודו"ק, זו כוונתו לענ"ד. אך יש לעיין, דלפי פסקו בסי' רס"ז, הרי מעיקר הדין, אפשר לקיים סעודות שבת בזמן התוספת, וא"כ מדוע הוי בזמן ביה"ש של צאת השבת רק ספק מצוה ולא ודאי מצוה? (ודוחק לומר שכתב זאת כאן לפי המחמירין שם).

יתר על כן צ"ע, מדוע לא יוכל לקיים מצות סעודת שלישית אפילו לאחר צאת הכוכבים, הרי עדיין אצלו תוספת שבת, ובתוספת מקיימים מצוות סעודות שבת? ובמ"ב משמע להדיא שברור לו שא"א לאכול סעודה שלישית לאחר צאת הכוכבים וכל דיונו הוא על זמן בה"ש.

ואולי תוספת שבת במוצאי שבת אינה תלויה בדעת האדם, ומיד לאחר שייראו שלושה כוכבים קטנים רצופים (עיין סי' רצ"ג סעיף ב') – יוצאת השבת (אלא שאסור במלאכה עד שיאמר "המבדיל" ואסור באכילה עד שיבדיל על הכוס), וזהו חידוש.

אך שאלתנו הראשונה בעינה. מדוע בבין השמשות הווי רק ספק מצוה, הרי אז ודאי זמן התוספת, וא"כ הווי ודאי מצווה לפוסקים שאפשר לקיים הסעודות בתוספת, וצ"ע.

עד הנה עסקנו בשאלה אם אפשר לקיים מצוות היום בתוספת. ויש לדון בפרט נוסף.

אם קיבל שבת ויו"ט מבעו"י, האם אפשר לקיים מצוות היום הקודם, או שמא, לגביו, הגיע כבר יום השבת, ומצוות של ע"ש כבר עבר זמנן.

וכבר הבאנו לעיל את דברי הרמ"א ביו"ד אודות הפסק טהרה לאחר שקיבלו שבת, ועיין שם היטב בדברי הגר"א שהובאו לעיל, וסיכמו: "...מכלל שלשאר הדברים דלא שייך לשבת, ודאי לאו לילה הוא".

אך התעוררה שאלה גדולה באחרונים אודות ליל שמיני עצרת (הם עסקו בשמיני עצרת שבחוו"ל, שיושבים בסוכה בלא ברכה, אך אותה שאלה קיימת גם אצלנו בארץ).

אדם שרוצה לקבל יו"ט של שמיני עצרת מבע"י, לקדש על הכוס, ולאכול סעודת יום טוב, מה יעשה? מצד אחד, הקידוש והסעודה הם של שמיני עצרת. מאידך עדיין יום, וחג הסוכות עדיין לא עבר, האם חייב לקדש ולאכול בסוכה?

ואם חייב בסוכה – האם יברך לישב בסוכה? הרי יש כאן תרתי דסתרי, "ותתן לנו את יום השמיני חג העצרת" – ולישב בסוכה!?

עיין בט"ז סוף סי' תרס"ט, שהביא את דברי המהרש"ל, שאין לקדש מבעוד יום בשמיני עצרת בגלל בעיה זו, דמצד אחד חייב מדאורייתא בסוכה כי הרי עדיין יום, ומאידך א"א לברך "לישב", ובלא ברכה אסור לאכול בסוכה, ע"ש.

וכתב על כך בט"ז, "ואף שאין משיבין את הארי לאחר מותו וק"ו בשועל כמוני, מ"מ אחוה דעתי שדברי הרב מאד תמוהין ואין הדעת של עניות דעתי סובל". וע"ש שהאריך מאוד בדברים, ובסוף כתב "ובאמת סברא שבנה הרב עליו, הוא

אינו קיום כלל, דודאי מי שמוסיף מחול על הקודש, הוא עושה עפ"י צווי תורתנו – כבר חלף והלך ממנו חובת היום מה שהי' עליו קודם זה, והוי כמו בלילה ומחר ממש". היינו דלדעתו יוכל לקדש מחוץ לסוכה ולאכול שם, כי לגביו עבר וחלף זמן מצוות סוכה. ואין זה דומה לדברי הגר"א הנ"ל, כי כאן הדברים סותרים אחד את משנהו וכדסיים שם: "משא"כ בחיוב הסוכה שלפנינו, הן מצד הכניסה הן מצד האכילה ע"כ היא נמנעת ממנו בשעה שקיבל קדושת יו"ט של שמיני עצרת, שבו סותר מצות סוכה... והוי כמו הלילה, דהפה קדוש יתעלה ברוך הוא שצויה עליו מצות סוכה ביום ההוא, הוא הפה הקדוש שהתיר לו אחר שקיבל עליו שמיני עצרת".

והט"ז - אף שבתחילה כתב, "שאיין משיבין הארי לאחר מותו וק"ו שועל כמוני", בסוף דבריו הוא בטוח בדברי עצמו ומסיים: "ומאן יהיב לן משופרי שופרי ואכלינן" וכו'. הרי לן, שלדעת הט"ז לא מבעי שאפשר וצריך לקיים מצוות החג בשעת התוספת, אלא שהתוספת מבטלת את מצוות היום הקודם כשהם סותרים זה את זה, ודו"ק.

נגענו נגיעה כל-שהיא בסוגיא זו, המכילה הרבה נושאים, והרבה מאוד פרטים, ואידך זיל גמור.